

Vladimir V. Mihajlović*Balkanološki institut SANU, Beograd*

v.mihajlovic@gmail.com

Antikvari između prirode i kulture*

Apstrakt: Uzevši u obzir znatan doprinos antikvara u uspostavljanju disciplinarnih osnova arheologije, ovaj rad – kroz osvrt na ovo značajno razdoblje u razvoju nauke uopšte, te konkretno na rad antikvara – ima za cilj da ukaže na drugačije mogućnosti sagledavanja prošlosti – pre svega van okvira popularne dihotomije artefakti-ekofakti – to jest da ponudi način(e) prevazilaženja još uvek aktuelnih podela unutar discipline.

Cljučne reči: antikvari, naučna revolucija, teorija, arheologija, prirodne nauke, dihotomija artefakti-ekofakti

Poslednjih decenija u svetskoj arheologiji tinja, s manje ili više žara, epistemo-loški sukob između zagovornika odlučnijeg okretanja arheologije ka prirodnim naukama, i onih koji – sledeći humanističke tradicije u našoj disciplini – arheološki materijal i kontekst prevashodno vide kao društveno konstruisan. Jedan od najglasnijih pristalica, uslovno rečeno, „prirodnjačke“ struje, Kristian Kristiansen (2014), je previranja koja se na teorijskom, ali i na praktičnom nivou odvijaju na polju arheologije u poslednje dve decenije nazvao *naučnom revolucijom*. U pitanju je – piše Kristiansen u krajnje ličnom osvrtu na istoriju arheologije – treća naučna revolucija u arheologiji, odnosno treći talas scijentizacije naše discipline nakon onih s kraja 19. odnosno iz pedesetih i šezdesetih godina 20. veka. Ključna odlika prvog od njih bila je emancipacija discipline, odnosno profesionalizacija arheologije i preuzimanje naučnih uvida iz zoologije i geologije (pre svega u formi kulturne, biološke i geološke evolucije). Tokom šeste i sedme decenije prošlog veka nastupilo je novo *obrtanje* (lat. *revolutio*) ka prirodnim naukama, najpre nuklearnim (uvođenjem C^{14} metoda u arheološku praksu), a potom i ka usvajanju naučnih modela kakvi su analiza polena ili tragova, preuzeti iz biologije, odnosno hemije, te, recimo, modeli naseljavanja koji su prvobitno razvijeni u geografiji. Konačno, aktuelnu naučnu revoluciju, navodi Kristiansen, odlikuje

* Ovaj članak predstavlja rezultat rada na projektu “Dunav i Balkan: kulturno-istorijsko nasleđe” (br. 177006) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

napredak u uzorkovanju i analizi DNK, ali i informaciona revolucija (pre svega kroz upotrebu tzv. *Big Data*) (Kristiansen 2014, 12–14). U ovoj pristrasnoj i nasdave pojednostavljenoj predstavi o prošlosti arheologije (s tim u vezi treba videti kritike i komentare koji su objavljeni u nastavku Kristiansenovog članka), javljaju se i svojevrsni hijatusi između perioda naučnih uzleta discipline u kojima su se arheolozi, kao po pravilu, okretali humanističkim pristupima – poput postprocesne arheologije čije pojedine pristupe Kristiansen oštro kritikuje – koji su pak, prema ovom autoru, vodili na disciplinarnu stranputicu.

Kroz osvrt na predistoriju discipline – konkretno, na doba prve (i prave?) *naučne revolucije* – u ovom radu se pitam nad neophodnošću opredeljivanja za (prirodno)naučni odnosno humanistički pristup u arheološkoj teoriji i praksi. Sintagmom „naučna revolucija“ označavaju se brojne promene u poimanju prirode i društva na Zapadu koje su se odvijale od druge polovine 16. do početka 18. veka, a kojima su postavljeni temelji moderne nauke. Odblesak naučne revolucije na proučavanje ljudske prošlosti, to jest prevashodno njenih materijalnih ostataka, predstavljala je antikvarska praksa – koja je u isti mah, i na brojne načine, i preteča savremene arheologije. Sasvim konkretno, dilema oko koje nastaje ovaj rad tiče se odnosa antikvara prema – danas u arheologiji ponovo aktuelnoj – dihotomiji priroda-kultura.

Naučni obrt

Sedamnaesto stoleće se u istoriografiji tradicionalno naziva vekom naučne revolucije (Henry 2002; Hellyer 2003; Penington 2002), a popularnim predstavama o ovoj epohi u povesti (zapadne) nauke dominiraju teme koje se odnose na polja matematike i/ili nebeske mehanike, odnosno postignuća učenjaka kao što su Kopernik (Mikołaj Kopernik, 1473–1543), Kepler (Johannes Kepler, 1571–1630) ili Njutn (Sir Isaac Newton, 1642–1726/27). Tako se neretko navodi da je tokom 17. veka *potisnuta hrišćanska slika o svetu* te da je uspostavljen *naučni metod*: „rigorozno i sistematsko posmatranje i eksperimentisanje – kao osnovno sredstvo za razrešavanje tajni prirode“ (Peri 2000, 89). Kao po običaju, drugi, nešto nijansirani pogled govori nam da su koreni naučne revolucije znatno dublje kako u hronološkom tako i u prostornom ili kulturnom pogledu od hrišćanskog Zapada i ranog modernog perioda. Primera radi, Henri (Henry 2002, 10) smatra da su upotreba kompasa, baruta i štampe u Evropi – od kojih su prva dva otkrića, naravno, poreklom iz Azije – presudno doprineli pokretanju naučne revolucije. Stoga bi trebalo naglasiti da ključna promena koju su uveli učenjaci s kraja 16. i iz 17. stoleća – to jest pioniri naučne revolucije – nije uspostavljanje novih nego zapravo *nova upotreba* postojećih metoda. Dakle, ono što je istinski *revolucionarno* u naučnoj revoluciji je nova struktura znanja: drugim rečima, termin revolucija u ovoj sintagmi ne treba shvatiti u, danas uobičajenijem, po-

litičkom značenju kao (nagao i buran) prevrat već onako kako se ovaj pojam koristi u astronomiji – kao postepeno, ali neumitno, okretanje (poput *revolucije* u naslovu Kopernikovog *revolucionarnog* dela – *De revolutionibus orbium coelestium*, 1543). Uz to, pomenuto potiskivanje hrišćanske slike sveta ni u kom slučaju nije podrazumevalo odricanje od boga. Štaviše, prvi pokušaji zagovornika novog pristupa bili su usmereni ka prilagođavanju novih znanja – dobijenih bilo putovanjima u daleke zemlje bilo osmatranjem nebeskih tela – u do tada važeći sholastički narativ o univerzumu (Peri 2000, 90–92; Burns 2001, 17–18).

O pionirima naučne revolucije pisao je Donald H. Penington:

„Oni nisu bili ni sveti mučenici ni ljudi buntovničke prirode: oni su nastojali da nova znanja budu spojiva sa starim verovanjima. Od Keplera s početka veka pa do Njutna na njegovom kraju, najznamenitiji naučnici su bili opčinjeni istraživanjima kakva su bila alhemijaska, astrološka ili numerološka, kakva nam danas izgledaju potpuno iracionalna“ (Penington 2002, 186).

Vremenom su, trgovina i počeci kolonizovanja ostatka sveta od strane evropskih sila davali snažne zamahe gotovo svakoj vrsti istraživanja. Nova otkrića nastala kao rezultat primene matematike kao i pomnog posmatranja i beleženja sve su više naglašavale razliku između sholastičke, i u svojoj suštini *kvalitativne*, filozofije prirode i novog *kvantitativnog* pristupa koji su promovisali pioniri naučne revolucije. Upravo je spoj ovih dveju od ranije utemeljenih disciplina, ili neutralnije, učenjačkih praksi – dakle, filozofije prirode i matematike – predstavljao osnovu svih daljih promena koje je iznedrila naučna revolucija o čemu rečito govori i naslov Njutnovog najslavnijeg dela: *Matematički principi prirodne filozofije* (1687). U prilog tome treba navesti i podatak da su upravo sredinom 17. stoleća arapski brojevi ušli u opštu upotrebu širom Evrope, a uz to je uveden i decimalni zarez, kao i tehnička računaljka i logaritamske tablice (Penington 2002, 195). Ukratko, posmatranje, deskripcija, indukcija, eksperiment – bezmalo svi ključni pristupi koji se vezuju uz naučnu revoluciju bili su, dakle, u „optičaju“ i mnogo pre 17. veka. Stoga bi se moglo reći da je naučna revolucija u svojoj suštini „istorijska“ revolucija. Naime, još tokom 14. stoleća u italijanskim gradovima učeni ljudi posvetili su se izučavanju onoga što su nazvali *studia humanitas* odnosno „čovečanska“ nauka, nasuprot izučavanju božanskog koje je podsticala katolička crkva. Primerenu alternativu hrišćanskoj dogmi pronašli su u antičkoj – prevashodnoj rimskoj/latinskoj – misli i kulturi, s čijim su materijalnim ostacima (ali i pisanim izvorima) bili u svakodnevnom dodiru. To jest, renesansni podsticaji naučnoj revoluciji su se u prvom redu ogledali u otkrivanju novih i emendaciji od ranije poznatih spisa klasičnih autora. Tako je otkriće Arhimedovih tekstova dalo novi zamah mehanici, obnova Pitagorinih i Platonovih ideja umnogome je doprinela viđenju prirode kao „harmoničnog, umom saznatljivog sistema“, dok je ispravljanjem prevoda od ranije poznatih Galenovih rasprava utaban put novim otkrićima u anatomiji (Henry 2002, 10;

Peri 2000, 72, 92–3). Uz to bi trebalo dodatno naglasiti da ni eksperimentalni metod, kao jedna od ključnih odlika naučne revolucije ne predstavlja potpunu novinu. U njegovom uspostavljanju neizostavan je doprinos ranije (srednjovekovne) alhemijske i hermeneutičke tradicije u kojima su pak bile asimilovane pitagorovske i neoplatonovske ideje (Peri 2000, 93–95). Ipak, dok su renesansni mislioci tragali za nitima koje povezuju raznorodne zemaljske fenomene i upredali ih u tkaninu univerzuma, u rukama „naučnih revolucionara“ ova tkanina počela je da se para. Umesto težnje da se pronikne u božiji naum, učenjaci 17. stoleća posvetili su se proučavanju fizičkih odlika sveta, u potrazi za matematičkim odnosima i hemijskim sastavima; od ovog doba zemaljski fenomeni se minuciozno premeravaju, a potom uredno tipologizuju, klasifikuju te uredno smeštaju u rubrike tabela (Thomas 2004, 10). Ukratko, tokom 17. veka od ranije prisutni učenjački elementi presloženi su u potpuno novu sliku sveta – sveta koji postaje merljiv, odnosno saznatljiv i van okvira božanske volje.

Kada je reč o odvajanju od boga i implikacijama toga na proučavanje prošlosti na ovom mestu bi trebalo pomenuti Đambatista Vika (Giambattista Vico, 1668–1744) i njegovo učenje o ograničenoj spoznaji kojim se suprotstavio duboko uvreženom stavu svojih savremenika da je lakše spoznati prirodu nego ljudske pojave. Svojom doktrinom elegantno sažetom u misli „*Verum et factum reciprocantur seu convertuntur*“, Viko oponira ranijim filozofima, poput Dekarta, koji je smatrao da je samo bog u stanju da shvati zakone društvenih promena budući da je on stvorio svet, dok je ljudska spoznaja ograničena na svet prirode jer samo ovi fenomeni podležu empirijskom ispitivanju. Nasuprot tome, Viko, ne poričući božansku ulogu u stvaranju sveta, navodi da su ljudi stvorili društvo i da su stoga u mogućnosti da razumeju to društvo, njegovu prošlost, sadašnjost te budućnost (Blek i Mekrejd 2007, 46). Ukratko: *factum* (ono što čovek stvara) je *verum* (istina), ili nešto opširnije, ljudi su u stanju da mnogo dublje razumeju ono što su sami stvorili (tj. *factum*), nego ono sa čime se jednostavno suočavaju (tj. *priroda* – koju je stvorio bog). Premda se ova ideja prvi put javlja u radu *De antiquissima Italorum sapientia* (1710), ona je dodatno razvijena u Vikovom najpoznatijem delu, indikativnog naslova – *Nova nauka* (*Scienza Nuova*, 1725) koje „istoričarima nije dalo samo novu metodologiju nego i potpunu teoriju istorije, uključujući i odgovarajuće metode pronalazjenja istine“ (Brajzah 2009, 277–8).

Uporedo sa objektivizacijom prirode došlo je, dakle, i do barem delimične objektivizacije prošlosti. Odbacivanjem teleološkog pristupa raskinuta je veza između prošlosti i sadašnjosti koja je počivala na verovanju da je svako stvaranje, odnosno svako zbivanje u svetu unapred određeno božanskim providenjem; ili konkretnije: da sve postoji i da se sve dešava kako bi se ispunio božiji naum. S druge strane, kao i na polju nebeske mehanike, odbacivanje teleologije nije značilo i potpuno odricanje od boga. Svet je, naime, i dalje bio u božijim rukama:

„Međutim, u tom svetu su ljudske pojave predstavljale mrežu sila i tela za čije funkcionisanje nije bio neophodan Bog na svakom koraku. Bog je osmislio, stvorio svet i rukovodio njime i događajima u njemu, na jedan opšti način, ali je ljudima dao popriličnu autonomiju. To je omogućilo da se pojave autonomnog sveta istražuju i objašnjavaju“ (Brajzah 2009, 261–262).

Drugim rečima, sredinom 17. stoleća dolazi do emancipacije prošlosti koja postaje relevantno polje istraživanja *per se*. Umesto neumitnog protoka vremena tokom kojeg se odigravalo sprovođenje božijeg plana, tokom perioda o kojem je u ovom radu reč, istorija biva shvaćena kao proces sa uzročnom vezom između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti (Ashwort 2003, 156; Brajzah 2009, 278, 280–3; Thomas 2004, 79). Nasuprot renesansnoj potrazi za sličnostima koje su vezivale prošlost i sadašnjost, sada je trebalo „prvi put baciti pažljiv pogled na same stvari i ono što taj pogled uočava opisati izglaćanim, neutralnim i vjernim riječima“ (Fuko 1971, 189). Ukratko, poput prirode, i proučavanje prošlosti trebalo je da bude zasnovano na brižljivom prikupljanju podataka i, u slučajevima kada je to bilo moguće, na pomnom posmatranju i vernom prenošenju viđenog. Kada je, konkretno, reč o arheološkoj – ili barem *arheoliki* – praksi proučavanja prošlosti, ključne ideje naučne revolucije svoj su odjek na ovom polju imale prvo i pre svega kroz antikvarsku praksu (Shanks and Witmore 2010, 97) kojoj je posvećeno naredno poglavlje.

„Dualna“ priroda antikvarstva

Kao i naučna revolucija, i moderna antikvarska praksa nastala je pod skuti-ma humanizma, iako je obrise ovog učenjačkog rada takođe moguće naći još u starovekovnoj prošlosti: u klasičnoj, grčkoj i rimskoj, ali i mesopotamskoj ili kineskoj starini (Trigger 2008, 40–44; Schnapp 1996, 13–25; Kaljanac 2014, 11–24). Poput studija nebeske mehanike, i humanistička proučavanja prošlosti počivala su na mirenju, uslovno rečeno, novih uvida dobijenih iščitavanjem grčkih i rimskih izvora s onim što je pisalo na stranicama Svetog pisma (Schnapp 1996, 121). Italija je – zahvaljujući svom geostrateškom položaju te činjenici da je Grčka, kao uostalom i najveći deo istočnog Sredozemlja, usled osmanskih osvajanja postala nedostupna učenjacima sa Zapada – ponovo bila mesto na kojem je uspostavljen novi pristup: učenjaci na Apeninskom poluostrvu bili su na vrelu kako latinskih tako i grčkih tekstova, dok su u isti mah bili u neposrednom, svakodnevnom dodiru sa spomenicima koji su upućivali na antičku prošlost. Drugim rečima, stanovnici, pre svega Rima, ali i drugih italijanskih gradova u svom svakodnevnom životu i radu bili su u direktnom kontaktu kako sa materijalnim tako i sa nematerijalnim nasleđem antike; to jest kako sa opipljivom tako i sa neopipljivom prošlošću. Premda je, dakle, interesovanje za prošlost i njene

materijalne ostatke postojalo i na drugim mestima i u drugim epohama, Rim i drugi italijanski centri učenosti bili su mesta na kojima je utemeljeno njihovo sistematsko proučavanje. Tokom 15. veka Večnim gradom su lutali *cavatori* u neretko lukrativnom lovu na drevne spomenike koji su predstavljali nepresušno vrelo građevinskog materijala, ali i ljudi poput Flavija Bjonda (Flavio Biondo, 1392–1463) koji se posvetio sistematskom izučavanju topografije starog Rima. Bjondo je u delima *Obnovljeni Rim (Roma instaurata, 1446)* i *Trijumfalni Rim (Roma triumphans, 1459)* pokušao da, osim zadovoljenja lične znatiželje, uvede i poredak u neprestano rastuće mnoštvo rimskih starina. S tim u vezi, Alan Šnap (Schnapp 1996, 125) smešta proučavanje materijalnih ostataka prošlosti u Rimu tokom 15. veka negde između domena juvelira i rudara. Ovi ostaci posmatrani su, s jedne strane, kao dragulji koji su u isti mah predstavljali i ekonomski i simbolički kapital (*sensu* Bourdieu), ne samo u Italiji nego i širom kontinenta, dok su s druge strane smatrani gotovo prirodnim resursom budući da ih je, poput ruda, trebalo samo pronaći i iskopati iz zemljine utrobe.

Nasuprot tome, odmakom od Italije i mediteranskih obala opadao je broj dostupnih ostataka klasičnih civilizacija, ali i relevantnih pisanih izvora te su se, s tim u vezi, tamošnji učenjaci – koji su s neskrivenim oduševljenjem u načelu prihvatili ideje italijanskih antikvara – neminovno upustili u potragu za novim metodama otkrivanja prošlosti. Tako je u kraljevstvima na severu kontinenta – prevashodno na Britanskim ostrvima i u Skandinaviji – došlo do potpune primene ideja i pristupa nastalih u okviru naučne revolucije na polje proučavanja materijalnih ostataka prošlosti. Dok je na jugu Evrope bilo dovoljno prošetati gradskim ulicama, traganje za ostacima minulih vremena na severu kontinenta iziskivalo je otiskivanje u prirodu, van naseljenih mesta. To je uslovalo da antikvarska delatnost tokom 17. veka postane deo obuhvatne studije predela (Grin 2003, 35). Starine na taj način postaju tek jedan u nizu fenomena koji su predstavljani u delima koja su govorila o regionalnoj (i/ili istorijskoj) geografiji. Naime, u nameri da odgonetnu pitanja o prošlosti sopstvenog društva, a suočeni s nedostatkom literarnih izvora, odnosno epigrafskih spomenika, antikvari na severu ali i u središnjim delovima Evrope, posvetili su se proučavanju geneze lokalnog prostora. Drugim rečima, predeo (to jest region kao osnovna „anali-tička jedinica“ u 17. i 18. stoleću), postaje ključno oruđe evropskih antikvara – referentni okvir za proučavanje prošlosti o kojoj nisu govorili antički autori (Novaković 2003, 15; Schnapp 1996, 153–4). Odmak od senke starih latinskih i grčkih autora, međutim, nije bio samo posledica nužde, nego i epistemološki utemeljen stav. Antikvari su, naime, s ponosom isticali da, za razliku od pisanih izvora, materijalni ostaci „ne lažu“, odnosno da predstavljaju znatno pouzdanije dokaze o prošlim vremenima. S druge strane, ni ovaj otklon ni u kom slučaju nije bio potpun i neupitan. Upravo zahvaljujući delima klasične književnosti u centralnim i severnim oblastima Evrope počinje da se javlja interesovanje

za čitav niz naroda s kojima su Rimljani bili u dodiru. Tako su, u isto vreme, uspostavljeni i kanonski autori za pojedine oblasti odnosno narode poput, primera radi, Cezara za Francusku i Britaniju, odnosno Tacita za nemačke pa čak i neke slovenske zemlje. Uporedo sa tim se Frensis Bekon (Francis Bacon, 1561–1626), tzv. „otac empirizma“ (Henry 2002, 43) i jedan od najglasnijih zagovornika novog pristupa proučavanju sveta, oštro protivio renesansnom stavu da su klasične kulture na bilo koji način bolje od njemu savremenih te je, s tim u vezi, učenjake hrabrio na neposredno osmatranje i uspostavljanje sopstvenih klasifikacija (Thomas 2004, 23). U susretu ovih dveju tradicija, svojevrsnog „otkrića varvara“ u pisanim izvorima, kao i neposrednog susreta sa savremenim lokalnim stanovništvom, nastaje još jedna važna društveno-teorijska promena: humanističku opčinjenost klasičnom kulturom postepeno, ali postojano, potiskivao je (proto)nacionalni osećaj (Schnapp 1996, 153; Trigger 2008, 88–89; Palavestra 2011, 61–62; Momigliano 1950, 293).

Premda je u vremenu o kojem govori ovaj rad gotovo nemoguće jasno odrediti granice disciplina, a otuda i njihove „tipične“ predstavnike, prihvatanjem teorijskih načela i metoda naučne revolucije antikvari su uspostavili mnogo prsniju saradnju s, ranije pomenutim, filozofima prirode, nego sa, primera radi, istoričarima kojima je proučavanje prošlosti bilo takođe primarno u fokusu interesovanja. Naime, i pored poklapanja na epistemološkom nivou – indukcija je spajala novu eksperimentalnu filozofiju s duhom historiografije, u vreme naučne revolucije pisanje istorije bilo je, kao po pravilu, odvojeno od potrage za njenim materijalnim ostacima. Tako Bekon u svojoj strukturi znanja istoriju određuje kao disciplinu čiji je cilj bio da „poveže ’činjenički’ materijal koji bi filozofi i pesnici mogli da koriste za formulisanje opštih uvida i lekcija“ (Brajzah 2009, 262). Pritom se pisanje (političke) istorije starog Rima i/ili Grčke iznova smatralo bezmalo iluzornim budući su taj posao – kako se verovalo, na najbolji mogući način – već obavili „slavni autori antike“ poput Livija, Cezara ili Plutarha (Ashworth 2003, 151). Nasuprot usredsređenosti onovremenih istoričara na politiku i kabinetski rad filozofi prirode bili su posvećeni obuhvatnom i empirijskom proučavanju mnogih zemaljskih fenomena. Drugačije rečeno, u disciplinarnim osnovama filozofije prirode kriju se zameci mnogih današnjih prirodnih nauka. Naime, termin nauka svoje savremeno značenje dobija tek u 19. veku, dok je u ranijim vremenima imao mnogo obuhvatnije značenje. Konkretno, terminom nauka u 17. stoleću označavano je znanje uopšte, dok je za praksu proučavanja materijalnog sveta korišćena sintagma filozofija prirode (Penington 2002, 185). S tim u vezi, trebalo bi dodatno istaći da je sedamnaestovekovni pojam *nauka* obuhvatao i teologiju koja je uz to bila i kraljica nauka, dok je filozofija prirode bila njena verna deveruša (lat. *ancilla theologiae*). Poetski rečeno, filozof prirode u 17. stoleću bio je istinski *homo universalis* u čijoj su sferi interesovanja bili astronomija i kosmologija, etiologija, mehanika, ali i proučavanje verovatnoće, elemenata, materije itd. (Adler 1993).

Opseg tema (ali i pristupa u proučavanju) kojima su se bavili filozofi prirode umnogome je prelazio snage pojedinaca što je uslovalo njihovo udruživanje koje se manifestovalo osnivanjem akademija i učenih društava diljem Evrope. Otuda su antikvari zapravo bili tek delić široke mreže koju su činili brojni učeni ljudi živo zainteresovani za proučavanje fizičkih odlika sveta u kojem su živeli, ali i, primera radi, mnogi moreplovci, putnici ili pastiri koji su ih snabdevali podacima i uzorcima iz najudaljenijih krajeva sveta (Palavestra 2011, 61; Schnapp 1996, 160–165; Trigger 2008, 88). Antikvarski rad se takonašao u istraživačkim planovima mnogih učenih društava još od njihovog osnivanja. Primera radi, Robert Bojl (Boyle, 1627–1691), jedan od osnivača Kraljevskog društva u Londonu, je 1666. godine predložio sastavljanje publikacije o prirodnoj istoriji čitave Britanije. Deo ovog ambicioznog poduhvata bio je i upitnik koji se odnosio na starine u svim krajevima zemlje. O vezama antikvarskog pokreta sa naučnom revolucijom i učenim društvima – koja su bila jedan od ključnih katalizatora bavljenja naukom u ono doba – govori i podatak da je Društvo antikvara (Society of Antiquaries) bilo osnovano upravo po uzoru na Kraljevsko društvo u Londonu, a oba ova učena društva pratila su Bekonovu ideju da „nauka treba da bude kolektivna aktivnost koja uključuje sakupljanje opažanja i eksperimentisanje“ (Thomas 2004, 20).

Uzimajući sve prethodno rečeno u obzir, moglo bi se reći da je antikvarska praksa u 17. veka bila duboko ukorenjena u studije filozofije prirode, barem koliko i u ranije, uslovno rečeno, humanističke prakse na polju numizmatike, epigrafike, umetnosti itd. Polazeći od stava da materijalni ostaci predstavljaju pouzdaniji istorijski izvor, antikvari su u njima videli fizički izraz objektivizovane prošlosti koju je iznedrila naučna revolucija. Prošlosti koja je bila dostupna ljudskim čulima, čiji su se ostaci mogli posmatrati golim okom, dodirnuti, te vernim rečima opisati. Ukratko, poput prirode, i proučavanje prošlosti trebalo je da bude zasnovano na pomnom posmatranju i vernom prenošenju viđenog. Stoga, piše Fuko (Michel Foucault), i ne treba da čudi što je, kao rezultat ovog „pročišćavanja“, prvi oblik istorije bila istorija prirode:

„Jer ovoj su potrebne samo riječi koje su bez posrednika primjenjene na same stvari. Dokumenti za tu novu istoriju nisu druge riječi, tekstovi ili arhivski podaci, nego svijetli prostori u kojima su poređane stvari: herbariji, kolekcije, botaničke bašte...“ (Fuko 1971, 189).

Dok su tokom renesanse botaničke bašte i kabineti kurioziteta, u skladu sa onovremenim pogledom na svet, predstavljali svojevrsan „mikrokosmos Postanja“ (Thomas 2004, 15), tokom 17. veka istoričari prirode:

„namjesto kružnog defilea u smjeru kazaljke, postavljaju stvari izložene prema tabeli. Ono što se našlo između tog teatra i tog kataloga, nije želja za znanjem, nego nov način povezivanja stvari sa pogledom i govorom u isti mah. To je bio nov način stvaranja istorije“ (Fuko 1971, 189).

Taksonomski pristup koji je započet s živim bićima u narednom koraku nastavljen je i s dokumentima kroz osnivanje arhiva, klasifikaciju građe, reorganizaciju biblioteka, stvaranje kataloga, repertoara, inventara (Thomas 2004, 23; Fuko 1971, 189). Konačno su klasifikaciji podvrgnuti i materijalni ostaci prošlosti. Njihovo opredeljivanje u kategorije kakve su, primera radi, *naturalia* ili *artificiosa* – koje nalazimo u katalogu Vormovog kabineta kurioziteta – predstavlja zametak tipologije koja je pak jedna od ključnih odlika savremene, profesionalizovane arheologije.

Kao dopuna ovih pristupa, a sve sa ciljem da se svet u potpunosti shvati, uvođi se i standardizovano grafičko predstavljanje kako nebeskih tako i zemaljskih fenomena. Poput primeraka flore i faune, i materijalni ostaci prošlosti bivaju prikazani način na koji predstavlja još jedan odjek ideje po kojoj je materijalni svet u potpunosti dostupan ljudskim čulima. Nasuprot uobičajenom umetničkom predstavljanju, a poput prirodnjaka, antikvari druge polovine 17. veka na svojim ilustracijama odbacuju takozvane periferne detalje dok u isti mah naglašavaju one atribute koje su smatrali ključnim. Konkretno, ove predstave odlikuje odsustvo rakursa; artefakti se s jedne strane prikazuju u preseku, dok se s druge strane grupišu kako bi se i vizuelno naglasili idealni *tipovi*. Na taj način, antikvari su ilustracije postepeno pretvarali u interpretativne tvrdnje. Umesto pukog ukrasa ili pak alegorijske slike, od 17. veka ilustracije u antikvarskim delima predstavljaju jezgrovita stručna tumačenja što je, uz ubrzano širenje štampe, dalo novi zamah komunikaciji među učenjacima širom kontinenta i njihovim zajedničkim naporima da uvedu red u neprestano rastuće mnoštvo artefakata (Moser 2014, 59; Piggott 1978, 22 i dalje).

Ključni medij koji su antikvari koristili kako bi javnosti saopštili plodove svojih napora bila je horografija, čije se granice, uostalom kao ni disciplinarna stajališta njihovih autora ne mogu jasno i nedvosmisleno odrediti. Ova forma, danas gotovo u potpunosti zaboravljena, ima antičke korene, o čemu govori i njeno ime sastavljeno od reči *khōros* (gr. = prostor, mesto, odsek) i *graphein* (gr. = pisati). U antičkim vremenima horografija se, figurativno rečeno, nalazila na pola puta od topografije – posvećene, kako joj i ime kaže, pojedinačnom mestu (gr. *topos*) i geografije koja je opisivala čitavu zemlju (gr. *ge*). Od opisivanja prostora ona je tokom vremena postajala usredotočena na prošlost, njene materijalne ostatke i narrative, da bi tokom ranog modernog perioda – pod uticajem Bekonovog učenja – bila profilisana u formu koja se, kao po pravilu, povezivala sa antikvarskom praksom (Daniel 1975; Piggott 1976; Gillings 2011, 58–59). Predeo je u horografijama – kao po pravilu – predstavljan trojako – u reči, slici i karti, a na njihovim stranicama preplitali su se diskursi koje bismo savremenim rečnikom mogli označiti kao geografski, ekonomski, antropološki, etnografski, enciklopedijski, putopisni i tako dalje. Horografije su obično sadržale podatke koje su, bivajući na licu mesta, antikvari prikupili o prošlosti krajeva, o

njihovim žiteljima, prirodnoj istoriji – kako ono što su lično videli, tako i pisanu tradiciju, ali i neproverene glasine koje su im saopštavali informanti na licu mesta. U njima se, ukratko, prepliće istorijsko i savremeno, političko i poetsko; u pitanju je spoj usmenog predanja, antologije, memoara, biografije, prirodne istorije i, zapravo, svega ostalog što se da saznati o nekom mestu).¹ Konačno, trebalo bi pomenuti da je termin horografija uobičajen u britanskoj antikvarskoj tradiciji, dok je na prostorima Srednje Evrope prisutniji koncept *Landeskunde* („domoznanstvo“, to jest nauka o domovini). Britanski pristup proučavanju materijalnih ostataka prošlosti i njegov kontinentalni parnjak dele mnoge sličnosti, ali među njima postoje i bitne razlike. Ukratko, u odnosu na klasična horografska dela 17. i 18. stoleća, *Landeskunde* podrazumeva nešto obuhvatniji pristup proučavanju prostora/regije u kojem se prepliću analitički koncepti iz fizičke geografije, geologije, paleontologije, geografije, etnologije, prava, ekonomije i tako dalje (Novaković 2003, 13–22). Delo *Istorija Osnabrika* Justusa Mezera (Möser, 1720–1794) bilo je svojevrsna preteča mnogim kasnijim delima istoriografije nemačkog govornog područja. Mezer je u ovom delom pozvao na sveobuhvatno proučavanje stanja u određenom prostoru i vremenu, odnosno na upotrebu opštih pojmova i uvida ali samo radi osvetljavanja onoga što je konkretno. Prema ovom autoru, učenjak je trebalo da shvati tzv. *Lokalvernunft* odnosno „da vrednuje *sve sile* koje su delovale *u datom vremenu i prostoru u prošlosti*, i da pri tom razumevanju ne izoluje opšte sile kako bi ih odvojeno analizirao, nego da ih *obuhvati u njihovoj punoj međusobnoj povezanosti*“ (Brajzah 2009, 302, naglasio V. V. M). U svakom slučaju, i jedan i drugi – i ostrvski i kontinentalni – oblik proučavanja prostora odnosno prošlosti predstavljali su jezgrovitu sintezu – današnjim rečnikom govoreći – prirodnih, društvenih i humanističkih pristupa.

Novo proučavanje prošlosti pokrenulo je obuhvatne promene koje danas poznajemo pod imenom naučna revolucija. Promenjen je ugao gledanja na univerzum u potpunosti, od pogleda na fizički reljef do promene pogleda na ulogu pojedinca u društvu. Tokom ovog procesa, međutim, i samo proučavanje prošlosti pretrpelo je mnogostruke promene. Prvo i pre svega, proučavanje prošlosti postalo je tema za sebe, a istorija biva shvaćena kao proces sa uzročno-posledičnim vezama između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. S tim u vezi, materijalni ostaci prošlosti dobijaju na važnosti kao fizički dokaz nove i, uslovno rečeno, objektivizovane prošlosti. Otrgnuti od boga, doduše tek u izvesnoj meri, čovek i materijalna kultura koju je stvorio postali su deo prirode, a njihovo proučavanje potpalo je pod disciplinarnu okvire filozofije prirode. U skladu sa time, antikvari su prihvatili teorijska načela, ali i metode naučne revolucije: otiskuju se u prirodu i na licu mesta neposredno posmatraju ostatke minulih vremena, prikupljaju ih, kartiraju i ilustruju, te konačno ali ne i najmanje važno, tumače. Pomno

¹ (<http://www.mshanks.com/archaeology/chorography/> (datum posete 1. jun 2017.))

osmatranje, jasna deskripcija i uredna klasifikacija – da se poslužim rečnikom naučne revolucije – vodili su, dakle, smeštanju novootkrivenih materijalnih ostataka prošlosti na prostorno-vremenskoj skali. Rečima M. Šenkso i K. Vitmora antikvarski terenski rad jeste paradigmatički primer eksperimentalnog naučnog metoda (Shanks and Witmore 2010, 97). Trebalo bi, ipak, napomenuti da antikvari – iako nesporno deo mreže učenjaka koji su se bavili filozofijom prirode – nisu bili samo pasivni primaoci impulsa, nego su katkad i aktivno učestvovali u preoblikovanju načela naučne revolucije (vidi npr. Schnapp 1996, 231).

Pored nespornih veza sa filozofijom prirode, odnosno sa onim poljima znanja koja predstavljaju preteče savremenih prirodnih nauka, antikvari nisu zanemarivali ni humanističku komponentu bilo u svojim terenskim pregnućima bilo u publikacijama koje su im sledile. Premda su prihvatili ključne stavove pionira naučne revolucije antikvari bi, naročito prilikom tumačenja prikupljenih nalaza, znatan prostor posvetili i onim pristupima odnosno temama koje bismo danas odredili kao humanističke. Prošlost koja se mogla ispitati golim okom i koja je, sledstveno tome, imala i naučnu sankciju postajala bi u narednom koraku izvor autoriteta i/ili stabilan oslonac različitim identitetskim tvrdnjama. Primera radi, ovakvi, opipljivi tragovi prošlosti mogli su krasiti ladice kabineta kurioziteta svedočeći o ugledu i moći njihovih vlasnika, ali i, kao fokalna tačka u pejzažu, biti uporište izgradnji različitih grupnih identiteta. Drugim rečima, prikupljeni podaci smešteni su u društveni kontekst. Uostalom, F. Bekon sasvim eksplicitno navodi da filozofija prirode treba da pruži podršku imperiji (Henry 2002, 101). Dakle, kao što su nalazi filozofa prirode imali samo da na nov način učvrste (staru) slavu (dakako, hrišćanskog) boga, tako je i rad antikvara, u konačnici, trebalo da potvrdi drevnost naroda, raspiri (proto)nacionalne osećaje ili utemelje ili utemelji vladarsko pravo na pojedine krajeve. Drugačije rečeno, antikvari su – i pored izvesnih „dečijih bolesti“ poput navedene pristrasnosti – bili svesni društvenih implikacija svog rada (Trigger 2008, 118–120, Palavestra 2011, 62). Sjajan primer u tom smislu predstavlja delo L. F. Marsiljija (Marsigli, 1658–1730) koje je posvećeno upravo našim prostorima.

Ovaj polihistor i oficir u službi austrijskog cara Leopolda I, u drugom tomu svog dela posvećenog srednjem Podunavlju – *Danubius Pannonico-Mysicus* – ostavio nam je gotovo idealan primer sedamnaestovekovne horografije. Grof Marsilji je u rodnoj Bolonji stekao dobro, ali neformalno obrazovanje, a njegovi učitelji bili su neka od najznačajnijih imena naučne revolucije u Italiji, poput Montanarija (G. Montanari, 1633–1687) ili Malpigija (M. Malpighi, 1628–1694). U Podunavlju se našao kao učesnik Bečkog rata 1683. godine, i na ovim prostorima ostao sve do 1701. kada je, kao carski komesar, obavio posao uspostavljanja nove granice između Osmanskog i Austrijskog carstva, prethodno određene Karlovačkim mirom iz 1699. (Stoye 1994, 8–11; Mihajlović 2015, 599–603; 2016, 22–50). Uporedo sa ratnim operacijama te diplomatskim

poduhvatima, Marsilji se povetio i obuhvatnom proučavanju predela iz kojih je proisteklo šest tomova njegovog *Danubiusa*. Gotovo doslovno sledeći pravila učenjačkog rada koje su propisali najslavniji umovi naučne revolucije Marsilji je detaljno proučio i floru i faunu, i reljef i stanovništvo, mineralna bogatstva kao i ostatke prošlosti uz dunavske obale od Beča do ušća Jantre. U njegovom pristupu se vide obrisi *Landeskunde* ideje, a tome u prilog dodatno govori i podatak da je sam Marsilji svoju disciplinu nazivao geografijom, kao i to da su na njega nemerljiv uticaj ostavile ekonomske ideje bečkih kameralista (Mihajlović 2016, 48–49, 91). Prošlosti ovih krajeva je posvećen drugi tom *Danubiusa* u kojem su predstavljeni, prevashodno rimski (odnosno oni koje je autor smatrao rimskim) materijalni ostaci. Ukratko, Marsiljijev rad na drugom tomu „dunavskog dela“ sledi najrecentnije uzuse onovremene antikvarske prakse: bilo da je reč o prikupljanju podataka, njihovom tumačenju ili, konačno, publikovanju. Kada je o samom prikupljanju podataka reč, Marsilji ističe da je osnovni metod koji je koristio „autopsija“ – to jest da je sve ono što je kasnije predstavio svojim čitaocima video sopstvenim očima; ili rečnikom naučne revolucije: neposrednim opažanjem na licu mesta. Uporedo sa tim, Marsilji je, takođe u najboljoj tradiciji starinarskog rada, konsultovao i pisana dela – kako antička tako i njemu savremena, ali i „glasine“ – to jest, deo podataka je sakupio i u razgovorima s lokalnim življem. Nakon prikupljanja sledila je i jednako minuciozna analiza podataka. Tom prilikom Marsilji se ponovo koristi različitim vrstama izvora. Primera radi, u svojoj analizi ostataka čuvenog Trajanovog mosta, grof Marsilji poredi svoja neposredna opažanja sa lica mesta sa predstavama ove građevine sa Trajanovog stuba u Rimu i onim što je pronašao u istorijskim izvorima. Istovremeno, on uzorkuje različite delove stubova sprovodeći mineralološku i petrološku analizu. Obiman učenjački rad pratila je jednako ambiciozna publikacija. U njenom drugom tomu pobrojano je četrdesetak rimskih lokaliteta, a svaki je pratio kratak opis i mesto na geografskoj karti regiona. S druge strane, pokretni nalazi i epigrafski spomenici predstavljeni su na posebnim tablama, odnosno prepisani i, katkad, protumačeni (Mihajlović 2015). Na kraju, ali ne i najmanje bitno, treba naglasiti da i pored neupitne učenjačke rigoroznosti s kojom je Marsilji pristupao temi, njegovo delo nije ideološki neutralno. Poput mnogih njemu savremenih publikacija i *Danubius* je duboko ukorenjen u socio-politički kontekst vremena u kojem je njegov autor stvarao. Ukoliko se podsetimo naslova, videćemo da njegov Dunav nije ni ugarski ni turski, niti, recimo, vlaški ili srpski – iako je sa svim ovim toponimima bio upoznat i pritom ih koristio u samom delu – nego upravo panonsko-mezijski. Razlozi za ovakav odabir mogu se tražiti u činjenici da je publika kojoj se Marsilji obraćao bila bolje upoznata sa antičkim nego li s toponimima iz sopstvenog vremena, ali i u uvodnim napomenama, ili konkretnije posveti dela. *Danubius* je, naime, posvećen caru Leopoldu, vladaru Svetog rimskog carstva, koji je ovim simboličkim „povratkom“ u Pa-

noniju i Meziju samo stupao na teritorije koje su pripadale njegovim tobožnjim precima – nikom drugom do rimskim carevima. U samom tekstu, Marsilji je još konkretniji te tako navodi da je jedan od osnovnih ciljeva njegovog dela – pored zadovoljenja lične znatiželje – i stvaranje *reda* na novoosvojenim teritorijama (Gherardi 1980, 2010; Bene 2006, 115; 2010, 371; Nagy 2010; Banchig 2012; Mihajlović 2015, 604–06). Sve ovo je, treba se prisjetiti, u potpunom skladu sa idejama naučne revolucije i antikvarskog pokreta: pedantno proučavanje prirode trebalo je da doprinese slavi vladara i snazi imperije.

Umesto zaključka

Arheologija kao akademska disciplina baštini mnoge tradicije antikvarskog pokreta: od na prvi pogled uočljive, tematske bliskosti, preko osećaja za predeo i načina grafičkog prikazivanja nalaza do dvojake prirodnjačko-humanističke epistemološke naravi. S druge strane, izvesne sličnosti između starinarstva i savremene arheologije mogu se prepoznati i u opštim kontekstima vremena: i antikvari su radili u, na mnoge načine, turbulentnim vremenima, u kojima je došlo do fundamentalnih promena u poimanju kako nauke, tako i prirode odnosno društva u celini. Stoga smatram da bi antikvarski primer mogao da ako ne u potpunosti razreši, a onda barem umnogome doprinese rešavanju dilema s kojima se susreću današnji arheolozi, a koje su pomenute na početku ovog teksta.

Prvo i najočiglednije: primer antikvara nam govori da uvek moramo biti svesni društvenog konteksta svog rada, odnosno, konkretnije, moramo biti svesni didaktičkih i/ili socio-političkih implikacija bavljenja arheologijom. Premda je antikvarska praksa postepeno potpadala pod skute prirodne filozofije te bila čvrsto ukotvljena u teorijsko-metodološke okvire ove („prirodnjačke“) discipline, istraživanja starinara 17. veka su gotovo neizostavno uključivala i humanističku komponentu; ukratko, antikvarska praksa je, kao uostalom i sama naučna revolucija, razbokorena spojem starih tradicija i nove prirodne filozofije. Ovaj, iz današnje perspektive, *dualni* pristup se ogledao u svim ravnima istraživanja: od opštih tumačenjskih okvira, preko odabira tema do konkretnih metodskih postupaka, antikvarstvo je predstavljalo preplet najrazličitijih, današnjim rečnikom, prirodnih, društvenih i humanističkih komponenti. Poput svoje rano-moderne preteče, i savremena arheologija trebalo bi da u svoj arsenal uključi i humanističko i prirodnjačko oruđe. Otklonom od humanističkih ideja i potpunim priklanjanjem taboru prirodnih nauka arheologija ne bi postala objektivnija niti bi to, s druge strane, sprečilo (zlo)upotrebu prošlosti u (dnevno)političke svrhe. Da se poslužim primerom koji je naveo i K. Kristiansen: ukoliko bi, recimo, arheolozi svojevoljno odustali od bavljenja pitanjima etniciteta i/ili identiteta, to ne bi nužno dovelo do bilo kvalitativnih bilo kvantitativnih pomaka u

proučavanju drevne DNK. Naime, iako genetičari – koji konkretno obavljaju analize DNK – u svojim izveštajima govore neutralnim jezikom te pojedinačne rezultate analiza grupišu prema haplotipovima u skupine s alfanumeričkom nomenklaturom, u javnosti ove populacije olako postaju nedvojbeno „slovenske“, „keltske“, „germanske“ itd. Ukoliko se dakle na putu između genetičara i javnosti izbegne medijacija arheologa, tumačenjem ili takoreći „prevođenjem“ nalaza DNK analiza pozabaviće se neko drugi. Kako to na kraju izgleda najbolje govori jedan od naslova koji su, na ovu temu, objavljeni na internet portalu dnevnih novina *Blic*: „DNK istraživanje. Srbi su braća s Mađarima, Holanđanima, Laponcima i Bavarcima“. Kao što vidimo, u nekoliko (lakah) koraka „neutralni“ rezultati veoma sofisticiranih prirodnjačkih analiza koji govore o određenim biološkim fenomenima pretvaraju se u romantično-romantičarski galimatijas u kojem se zloslutno javljaju obrisi ideologije krvi i tla. Odustajanje arheologa od bavljenja problemom etniciteta ne donosi našoj disciplini oreol naučnosti nego, kao što vidimo, dodatno doprinosi bujanju pseudonauke (vidi Milosavljević i Palavestra 2017). Odustajanjem od toga da rezultate svojih istraživanja smeste u društveni kontekst arheolozi zapravo izneveruju javnost, te na taj način istovremeno samoponištavaju relevantnost sopstvene discipline. Javnost koja, ne treba zaboraviti, u najvećoj meri upravo finansira ta istraživanja i koja, s punim pravom, u narednom koraku može postaviti pitanje o svrsishodnosti postojanja takve discipline.

Ukratko: jednostavno, nije dovoljno „poslati uzorke na analizu“.

Literatura

- Adler, Mortimer Jerome. 1993. *The four dimensions of philosophy: metaphysical, moral, objective, categorical*. New York: Macmillan.
- Ashworth, William B. Jr. 2003. “Natural History and the Emblematic World View”. In *The scientific revolution: the essential readings*, ed. By Marcus Hellyer, 132–156. Malden, MA: Blackwell.
- Banchig, Pierluigi. 2012. Balcani con tesi: i luogi di Roma antica nel confronto fra Asburgo e Ottomani. In *La Scienza delle Armi: Luigi Ferdinando Marsili 1658–1730*, a cura del Museo di Palazzo Poggi, 59–79. Bologna: Pendragon.
- Bene, Sandor. 2006. ACTA PACIS – PEACE WITH THE MUSLIMS (Luigi Ferdinando Marsili’s Plan for the Publication of the Documents of Karlowitz Peace Treaty. *Camonae Hungaricae* 3: 113–146.
- – –. 2010. “Illyria or What You Will: Luigi Ferdinando Marsigli’s and Pavao Ritter Vitezović’s ‘Mapping’ of the Borderlands Recaptured from the Ottomans”. In *Whose Love of Which Country*, ed. by Balázs Trencsényi and Márton Zászkaliczky, 351–403. Leiden: Brill.
- Brajzah, Ernst. 2009. *Istoriografija: stari vek, srednji vek, novo doba*. Beograd: CLIO.
- Burns, William E. 2001. *The scientific revolution: an encyclopedia*. Santa Barbara: ABC-CLIO.

- Daniel, Glyn. 1975. *One hundred and fifty years of archaeology*. London: Duckworth.
- Fuko, Mišel. 1971. *Riječi i stvari*. Nolit: Beograd.
- Gherardi, Raffaella. 1980. *Potere e costituzione a Vienna fra Sei e Settecento: Il „buon ordine” di Luigi Ferdinando Marsili*. Bologna: Il Mulino.
- Gherardi, Raffaella. 2010. „Introduzione. Sul confine dell’Impero e dell’Europa: la ‘prudenza politica’ e la scienza di Luigi Ferdinando Marsili”. In *La politica, la scienza, le armi: Luigi Ferdinando Marsili e la costruzione della frontiera dell’Impero e dell’Europa*, a cura di Raffaella Gherardi, 7–19. Bologna: CLUEB.
- Gillings, Mark. 2011. Chorography, Phenomenology and the Antiquarian Tradition. *Cambridge Archaeological Journal*, Volume 21, Issue 1: 53–64.
- Grin, Kevin. 2003. *Uvod u arheologiju*. Beograd: CLIO.
- Hellyer, Marcus 2003. *The Scientific Revolution: The Essential Readings*. Malden, MA: Blackwell.
- Henry, John. 2002. *The Scientific Revolution and Origins of Modern Science*. Basingstoke: Palgrave.
- Kaljanac, Adnan. 2014. *Historija arheologije. U potrazi za prošlošću*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu.
- Kristiansen, Kristian. 2014. Towards a New Paradigm? The Third Science Revolution and its Possible Consequences in Archaeology. *Current Swedish Archaeology*, Vol. 22: 11–34.
- Mihajlović, Vladimir V. 2015. L. F. Marsilji – prvi antikvar Srbije. *Etnoantropološki problemi* 10/3: 595–617.
- — —. 2016. „Luidi F. Marsilji i recepcija antičkog nasleđa u srpskoj arheologiji”. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Milosavljević, Monika i Aleksandar Palavestra. 2017. Zloupotreba prirodnih nauka u (pseudo)arheologiji. *Etnoantropološki problemi* 12/3: 825–851.
- Momigliano, Arnold. 1950. Ancient History and the Antiquarian. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*. 13/3-4: 285–315.
- Moser, Stephanie. 2014. Making Expert Knowledge through the Image: Connections between the Antiquarian and Early Modern Scientific Illustration. *Isis* Vol. 105, No. 1: 58–99.
- Nagy, Levente. 2010. „La frontiera, il buongoverno e l’armonia mondiale. L. F. Marsili sulla frontiera della Transilvania”. In *La politica, la scienza, le armi: Luigi Ferdinando Marsili e la costruzione della frontiera dell’Impero e dell’Europa*, a cura di Raffaella Gherardi, 173–197. Bologna: CLUEB.
- Novaković, Predrag. 2003. *Osvajanje prostora. Razvoj prostorske in krajinske arheologije*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Palavestra, Aleksandar. 2011. *Kulturni konteksti arheologije*. Beograd: Filozofski fakultet.
- Penington, Donald H. 2002. *Evropa u sedamnaestom veku*. Beograd: CLIO.
- Peri, Marvin. 2000. *Intelektualna istorija Evrope*. Beograd: Clio.
- Piggott, Stuart. 1976. *Ruins in a Landscape: Essays in Antiquarianism*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- — —. 1978. *Antiquity Depicted. Aspects of Archaeological Illustration*. London: Themes and Hudson.

- Schnapp, Alain. 1996. *The Discovery of the Past*. London: British Museum Press.
- Shanks, Michael and Christopher Witmore. 2010. Echoes across the Past. *Chorography and topography in antiquarian engagements with place*. *Performance Research* 15(4): 97–106.
- Stoye, John. 1994. *Marsigli's Europe, 1680–1730: The Life and Times of Luigi Ferdinando Marsigli, Soldier and Virtuoso*. New Haven: Yale University Press.
- Thomas, Julian. 2004. *Archaeology and Modernity*. London: Routledge.
- Trigger, Bruce G. 2008. *A History of Archaeological Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.

Vladimir V. Mihajlović
Institute for Balkan Studies SASA, Belgrade

Antiquarians between Nature and Culture

From the second half of the 16th century to the beginning of the 18th century, the foundations of modern science were laid through the wide-ranging changes in comprehension of both nature and European societies, today labeled as “scientific revolution”. By the end of this period in the history of European science, the interpretation of universe did not necessarily include the divine intervention and, along with the objectification of nature, the past was objectified as well.

The approaches articulated during the scientific revolution were applied to the investigation into the human past in the works of the antiquarians. The new ways of observation, description, and collection of antiquities were generated as a part of the wider interests in natural history. On the other hand, it may be argued that the antiquarians’ practice joined together the approaches we would today judge as opposed: the ones derived from social theory, as well as the ones based upon natural sciences. In their studies of the past, the antiquarians equally used written sources as well as “naturalistic” methods, such as careful observation, establishment of classifications, or experimental design.

Taking into account the significant contribution of antiquarians to the establishment of disciplinary foundations of archaeology, the paper aims to point to some new possibilities of approaching the study of the past, primarily beyond the established dichotomy of artifacts/ecofacts, and to offer the ways of bridging the present divisions inside the discipline.

Keywords: antiquarians, scientific revolution, theory, archaeology, natural sciences, dichotomy artifact/ecofact

Les antiquaires entre nature et culture

L'intégralité des changements de conception de la nature et des sociétés européennes qui se sont déroulées de la deuxième moitié du XVI siècle jusqu'au début du XVIII siècle, connues aujourd'hui sous le nom de « révolution scientifique », ont posé les fondements de la science moderne. A la fin de cette période, dans l'histoire des sciences européennes, l'interprétation de l'Univers ne sous-entend plus nécessairement l'introduction de l'intention du génie divin, mais parallèlement avec l'objectivation de la nature on atteint l'objectivation du passé.

A travers l'activité des antiquaires, les approches, apparues sous l'égide de la révolution scientifique, sont utilisées pour la recherche du passé des hommes. Les nouvelles méthodes d'observation, de description et de collection des antiquités se révèlent d'un grand intérêt pour l'histoire naturelle. D'autre part, les antiquaires, dans leurs pratiques, « harmonisent » leurs approches que nous pouvons décrire aujourd'hui comme des sciences humaines et sociales reposant sur les sciences naturelles. En un mot, les antiquaires, dans leurs études du passé, ont utilisé des sources écrites mais aussi des méthodes « naturelles » comme l'observation minutieuse, la classification et l'expérimentation.

En tenant compte des apports remarquables apportés par les antiquaires dans l'introduction des bases disciplinaires en archéologie, cette étude – à travers cette période décisive dans le développement de la science en générale et précisément dans le travail des antiquaires – a pour objectif de démontrer d'autres possibilités d'observation du passé – avant tout, en dehors de la dichotomie artéfacts-écofacts – c'est-à-dire d'offrir d'autres moyens de dépasser des divisions toujours actuelles à l'intérieur de la discipline.

Mots clefs: antiquaires, révolution scientifique, théorie, archéologie, sciences naturelles, dichotomie artéfacts-écofacts

Primljeno / Received: 29. 08. 2017.

Prihvaćeno / Accepted: 15. 09. 2017.